

PARTEA I

Capitolul I OBIECTUL PSIHOLOGIEI

- 1.1. Noțiunea de psihic**
- 1.2. Apariția psihologiei ca știință de sine stătătoare**
- 1.3. Specificul cunoașterii psihologice**
- 1.4. Principiile metodologice ale psihologiei**
- 1.5. Modul de funcționare a legilor în psihologie**

1.1. NOȚIUNEA DE PSIHIK

1. Probabil că în istoria științei nu există un alt concept a cărui definiție să fi suscitât atâtea dispute și controverse ca cel de psihic. Tocmai pe tărâmul lui s-a produs scindarea gândirii filosofice în materialistă, care va subordona psihicul determinațiilor și însușirilor materiei, și idealistă, care va lega psihicul de determinațiile pur spirituale, extramateriale, transcendente.

Definiția psihicului se realizează printr-o serie de raportări corelate, și anume:

a) raportarea la lumea externă, din care rezultă natura sa existențială de formă subiectivă, ideală de reflectare și de formă particulară de informație la nivelul organismelor animale, bazată pe semnalizare-designare-reprezentare;

b) raportarea la sistemul nervos, la creier, din care rezultă statutul lui de funcție specifică a creierului realizată în cadrul comunicării informaționale a individului cu lumea externă;

c) raportarea la serviciile de adaptare și de reglare ale organismului animal, din care decurge statutul său de formă specifică, calitativ superioară, a vieții de relație, și rolul instrumental-reglator în desfășurarea comportamentului.

2. Specificul psihicului uman. Privit pe scară evolutivă, filogenetică, psihismul nu reprezintă un continuum plat, uniform, ci o succesiune de trepte, distanțate unele de altele, după gradul de diferențiere și complexitate structural-funcțională. Treapta cea mai de sus, care se distanțează cel mai mult de cea imediat inferioară, o ocupă psihicul uman. Putem astfel afirma că principala caracteristică a psihicului uman, constă în aceea că el este forma cea mai înaltă de organizare și funcționare, dintre toate formele de psihism cunoscute nouă.

Superioritatea absolută a psihicului uman în raport cu psihicul animal rezidă în diferențierea și dezvoltarea excepțională a proceselor informaționale cognitive, a capacității de înțelegere, explicare, interpretare, decizie, creație (proiecție, planificare, anticipare etc.), precum și în apariția și dezvoltarea comunicării verbale, limbajul devenind cel mai perfecționat instrument de codificare-vehiculare a semnalelor (informației). La om, psihicul se realizează și în forma conștiinței. Această superioritate o punem pe seama a doi factori esențiali: a) complexitatea structural-funcțională extraordinară a creierului uman și b) complexitatea și specificul influențelor mediului socio-cultural.

3. Psihicul uman ca sistem. Psihologia contemporană abordează psihicul ca sistem, de pe pozițiile metodologiei sistemice. Prin natura componentelor sale, este un sistem informațional-energetic, deci nonsubstanțial. Se încadrează în categoria sistemelor: dinamice (evolutive, cu autoorganizare), semideschise, supercomplexe și probabiliste. De asemenea, se include în clasa sistemelor cibernetice, fiind dotat cu mecanisme de autoreglare: feedback negativ (de stabilizare – homeostazia psihică), feedback pozitiv antientropic (de optimizare și de dezvoltare), feedthrough (de mediere și de transfer), feedbefore (de prospectare-anticipare).

Sistemul psihic uman se compune din trei subsisteme aflate într-o permanentă interacțiune și intercondiționare: subsistemul inconștient, subsistemul subconștient sau preconștient și subsistemul conștient.

Subsistemul inconștient cuprinde o componentă înăscută, ansamblul tendințelor, pulsuniilor, trebuințelor și instinctelor determinate biologic și legate de afirmarea și conservarea ființei biologice a personalității umane, și o componentă dobândită, ansamblul experiențelor timpurii și al preceptelor conștiinței morale a societății, asimilate și interiorizate în primii cinci ani de viață.

Subsistemul subconștient cuprinde, pe de o parte, conținuturile informațional-cognitive și actele care au fost cândva conștiente, dar care în prezent se realizează fără controlul conștient, iar pe de altă parte, amintirile, cunoștințele și schemele operatorii latente, care intră succesiv în fluxul actual al conștiinței, în funcție de solicitări și situații. Tot în subconștient se includ și acele elemente care emerg din inconștient, așteptând să intre în conștiință.

Subsistemul conștient este nivelul superior, evolutiv cel mai înalt pe care îl atinge organizarea psihicului, fiind propriu, în forma sa specifică, numai omului. Funcționarea sa se bazează pe principiul disocierii, al analizei critice, al teleonomiei (formularea anticipată a scopurilor), al planificării, al realității.

Structural, subsistemul conștient cuprinde procese cognitive (senzații, percepții, reprezentări, gândire, imaginație), trăiri emoțional-afective, structuri motivaționale (trebuințe, interese, idealuri etc.), acțiuni și acte voluntare despre care putem da seama și pe care le putem controla și justifica, explica. Întreaga dinamică a proceselor și actelor conștiente este mediată de limbajul verbal, de analiză și deliberări mentale succesive.

Fiind nivelul cel mai nou din punct de vedere filogenetic și istoric, subsistemul conștient va fi componenta cea mai activă și dinamică a psihicului uman, care, pe de o parte, se caracterizează prin disponibilitatea cea mai mare la schimbare-dezvoltare, iar pe de altă parte, va înregistra grade de organizare-funcționare diferite atât în succesiunea istorică a generațiilor, cât și în interiorul aceleiași generații, de la un individ la altul. De aceea, în evaluarea dezvoltării și organizării psihocomportamentale a unei persoane, elementul de referință esențial trebuie să fie subsistemul conștient.

Tocmai în cazul acestui subsistem se diferențiază și ating valorile cele mai ridicate funcțiile: cognitivă, proiectivă (modele și proiecte mentale de transformare a realității imediate, de creare a unei realități noi – vezi invențiile), de planificare și anticipare – predicție și de reglare prin analiză critică și comparație criterială.

Interacțiunea dintre cele trei subsisteme care alcătuiesc sistemul psihic uman are un caracter circular (realizând-se atât în sens ascendent – influența inconștientului

asupra subconștientului și conștientului, cât și în sens descendent – influența conștientului asupra subconștientului și inconștientului) și dialectic (incluzând atât compatibilitate și sinergie finalistă, cât și contradicție, antagonism finalist – ceea ce „cere”, de pildă, inconștientul la momentul dat poate să fie respins de conștient și viceversa). De aici, derivă dramatismul și imprevizibilitatea comportamentelor umane.

1.2. APARIȚIA PSIHOLOGIEI CA ȘTIINȚĂ DE SINE STĂTĂTOARE

Drumul spre statutul de știință al psihologiei, apariția psihologiei ca știință independentă are istoria ei.

Înainte de a deveni o știință autonomă, psihologia a făcut parte integrantă din filosofie. Acest drum l-au urmat și alte discipline, de fapt toate științele pe care le avem astăzi. Însă idei psihologice au existat și în special idei psihologice în filosofia antică greacă. Unul dintre primii filosofi care s-a referit la psihologie a fost Thales (654-547 î.e.n.). În concepția lui Thales, considerentele psihologice sunt contopite aproape integral cu considerațiile lui filosofice cosmologice, fiind vorba mai mult aici de materie, de cosmos și mai puțin despre om.

Totuși, el a vorbit nu numai despre natură ci și despre psihicul omului, ceea ce anticii numeau „suflet” – psyche, logos – știință. Psihologia este deci știință despre suflet. De la Thales avem doar această denumire și câteva idei generale. În psihologia ecologică (ce se conturează acum) se evidențiază faptul că omul face parte din natură și nu se rupe din contextul naturii.

Un alt mare reprezentant al antichității este democrit (460-370 î.e.n.), un mare filosof grec, care este întemeietorul filosofiei atomiste. La Democrit apare pentru prima oară relația între suflet și corp și anume: când sufletul este acționat de corp și corpul este acționat de suflet, este pusă problema determinismului psihologic: atât materia neînsuflețită, cât și sufletul, sunt guvernate de legi.

Socrates (469-399 î.e.n.) ne-a lăsat formula psihologică: „Cunoaște-te pe tine însuși și caută să înțelegi pe o altă persoană prin tine însuși, tu fiind măsura lucrurilor, optica prin care vezi pe altul, tu fiind criteriul prin care poți înțelege pe altul”.

Prima parte este corectă, autocunoașterea constituie o latură necesară a persoanei, a relației persoanei cu ceilalți. În cunoașterea de sine dezvăluind importante mijlociri, comportări cu alții; ne cunoaștem comparându-ne cu alții, în priviri ca în oglindă și ne dăm seama de deosebiri și asemănări, ajutându-ne astfel să evoluăm în timp. Autocunoașterea este necesară pentru autoperfecționare. În cunoașterea lumii se implică și cunoașterea de sine. Platon (427-347 î.e.n.) a evidențiat trei aspecte psihologice în cunoaștere: tendințe raționale, tendințe umane de gândire reflexivă; tendințe care reprezintă curajul omenesc; tendințe care reprezintă poftele pământești egoiste.

Corespunzător acestor tendințe, Platon stabilește trei clase sociale:

1. clasa care reprezintă rațiunea – clasa de conducători; au condus țara oameni înțelepți
2. clasa militarilor, care reprezintă curajul
3. clasa oamenilor de jos – negustori, comercianți, meseriași și țărani – agricultori.

Platon ne-a lăsat învățătura despre suflet. Sufletul este o formă a vieții și ocupă un loc de mijlocire între corpul omenesc și lumea ideilor, lumea spirituală a omului. Sufletul face parte din corpul omenesc.

După concepția lui Platon, trupul este o temniță a sufletului. După moarte, sufletul se desprinde de corp și se înalță pentru a-și căpăta răsplata.

Cel mai mare reprezentant al filosofiei și psihologiei antice a fost ARISTOTEL (384-322 î.e.n.)

A fost un psiholog propriu-zis din antichitate. A studiat mecanismele fiziologice ale activităților psihice și a elaborat psihologia fiziologică, totul fundamentat pe fiziologie. De la el avem învățătura despre senzații: văzul, auzul, gustul, mirosul, simțul tactil. Văzul se bazează pe trei elemente: lumină, culoare, transparență. Simțul văzului este legat de retină. Toată învățătura lui este valabilă și astăzi.

Aristotel vorbește spre memorie și deosebește: memoria pasivă și memoria activă. Memoria activă este reproductivă (anamnesis – să-mi aduc aminte). Metoda anamnezei vizează traiectoria personală a vieții omului – metoda biografică. Toată psihologia lui Aristotel se bazează pe fapte fiziologice. Este pozitiv că Aristotel se ocupă nu numai de natura sufletului, nu numai teoretizează, ca și Platon, ci se ocupă întregul mecanism al vieții psihice.

După grecii antici, o lungă perioadă până la Renaștere (perioada Evului Mediu), știința a stagnat. Apare apoi Renașterea, un fenomen european început în Italia. În sec. XIV-XVI au loc mari descoperiri geografice, comerț, înflorirea artei, a științei, a gândirii social – politice.

Renașterea a promovat o concepție nouă despre natura și viața omului. Se pun bazele științelor moderne, experimentale.

Printre promotorii psihologiei experimentale sunt câțiva oameni de știință din domeniul fizicii:

Weber – Fechner (1795-1878) au studiat raporturile dintre stimulii fizici și senzații. Au evidențiat pragurile senzoriale: pragul sensibilității absolute și pragul diferențial (cantitatea minimă care, adăugată la senzația inițială, dă naștere la o nouă senzație). Helmholtz – s-a ocupat de senzațiile auditive, fiziologia auzului, a văzului, a studiat viteza de propagare a influxului nervos, fiziologia vederii și a construit oftalmoscopul în 1851. Wundt (1832-1920) – a făcut primul laborator de psihologie experimentală din lume, la Leipzig în 1879. Această dată se consideră apariția științei psihologice. Pentru prima dată, fenomenele vieții psihice erau scoase din sfera simplelor descrieri și speculații filosofice și incluse în programul cercetării științifice sistematice, aplicându-li-se operațiile măsurării, cuantificării și criteriile obiectivității și cauzalității.

Foarte curând, însă, aveau să apară divergențe în legătură cu definirea și circumscrierea obiectului noii științe. Deși denumirea părea să impună de la sine identitatea acestui obiect – psihe = psihic, logos = vorbire, deci: psihologia = știința despre psihic, s-a dovedit că, în realitate, modul de înțelegere a naturii și structurii interne a psihicului uman nu a fost câtuși de puțin unitar. Astfel, s-au configurat trei orientări diferite și în mare măsură opuse, și anume:

- a) orientarea care reducea psihicul uman la conștiință și care susținea că obiectul psihologiei îl reprezintă studiul conștiinței (respectiv, al proceselor psihice conștiente);
- b) orientarea care susținea că elementul esențial și determinant al vieții psihice a omului este inconștientul, acesta trebuind, chipurile, să reprezinte principalul domeniu de preocupare al psihologiei (psihologia abisală sau psihanaliza elaborată de S. Freud);
- c) orientarea care susținea că adevărata și autentică realitate psihologică o constituie reacțiile externe de răspuns (secretorii și motorii) la acțiunea diversilor stimuli din mediu și, ca atare, obiectul psihologiei trebuie să fie